

*Ющик О. І.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАРУГУ НАД МОГИЛОЮ, ІНШИМ МІСЦЕМ ПОХОВАННЯ АБО НАД ТІЛОМ ПОМЕРЛОГО

Анотація. Наукова стаття присвячена кримінально-правовим проблемам відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Охарактеризовано склад кримінального правопорушення передбаченого статтею 297 КК України. Здійснено статистичний аналіз облікованих проваджень Офісу Генерального прокурора за статтею 297 Кримінального кодексу України за 2022–2024 роки, а також проведено аналіз судових рішень за 2022–2024 роки. Об'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України виступають суспільні відносини, які пов'язані із моральними засадами, які повинні забезпечуватися державою, з метою виховання та дотримання серед членів суспільства поваги до померлих, місць поховання, пам'ятників, братських могил та інших місць, які пов'язані зі ставленням до померлих.

Встановлено, що кримінальне правопорушення ст. 297 КК України передбачає обов'язковою ознакою предмет складу кримінального правопорушення, тому таке правопорушення є предметним, оскільки в диспозиції статті вказується перелік речей матеріального світу, яким може бути заподіяна шкода і вони пов'язані із місцем поховання або пам'ятниками.

Розглянуто об'єктивні ознаки кримінального правопорушення і встановлено, що міститься різниця за диспозиціями ч. 1 та ч. 2 ст. 297 КК України. Діяння, що передбачає незаконне заволодіння предметами передбаченими ч. 1 ст. 297 КК України проявляються у незаконному та протиправному їх вилученні та привласненні. Такі суспільно небезпечні дії проявляються у незаконному заволодінні тілом, прахом, урною, викраденням речей, які є на могилі і оберненням їх на свою користь. Спірним є питання кваліфікації таких діянь, оскільки ч. 3 ст. 297 КК України теж містить таке діяння як незаконне заволодіння предметами, але з корисливих мотивів. Запропоновано передбачити кримінальну відповідальність з чотирнадцяти років за вчинення наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого з корисливих та хуліганських мотивів. Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується прямим умислом і особа вчиняючи таке діяння, усвідомлює аморальність вчинків, завдає страждання рідним і при цьому нехтує моральними правилами суспільства щодо пам'яті померлих, тобто діє з прямим умислом.

Зроблено узагальнений висновок, що криміналізація таких аморальних й протиправних діянь, пов'язаних з наругою над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого є необхідною на сьогодні і потребує більш ретельного вживання заходів для попередження вчинення таких правопорушень.

Ключові слова: моральність, наруга над могилою, осквернення, руйнування, незаконне заволодіння тілом, останки, прах, урна, могила, місце поховання.

Постановка проблеми. На сьогодні національне кримінальне законодавство регулює суспільні відносини не лише, які пов'язані із заподіянням шкоди інтересам держави, людини, її правам та свободам. Під охорону підпадають певні звичаєві правила та поведінка, які ментально заклались у суспільстві на підставі громадських та релігійних відносин. Суспільство виокремлює такий вимір, як моральність, який законодавчо не регулюється, а визначається поведінкою людини, її ставленням до суспільства, визначає внутрішню потребу особи вчиняти моральні дії та вчинки. У випадку порушення таких відносин необхідним було передбачити відповідальність за діяння особи, які завдають шкоди моральним засадам суспільства саме в частині поваги до померлих, місць їх поховання, могил та пам'ятників, споруджених на честь героїв, які захищали суверенітет та територіальну цілісність України. Саме такий склад кримінального правопорушення передбачений ст. 297 КК України – «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого».

Стан дослідження. Кримінально-правові аспекти відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого досліджували у своїх наукових працях: Ю. В. Баулін, І. В. Бондар, Н. О. Гуророва, Н. Горб, В. А. Ломака, О. О. Житний, М. І. Хавронюк, І. С. Циб, С. С. Яценко.

Мета статті полягає у дослідженні та виявленні проблем кримінально-правової кваліфікації суспільно-небезпечних діянь, які посягають на моральність, зокрема шляхом наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого.

Виклад основного матеріалу. Ще з давніх часів існувала проблема із наругою над померлими, могилами, пам'ятками, яка виникала в різних цивілізаціях пов'язана із особистими мотивами, зокрема помсти, ненависті, конфліктів серед національних меншин, релігійних конфесій. Сучасна історія теж показує приклади вчинення таких суспільно небезпечних діянь, які посягають на встановлені в суспільстві моральні цінності, щодо поваги до померлих та їх пам'яті. На сьогодні, на жаль, такі посягання пов'язані із цинічним ставленням до пам'яті загиблих героїв, які боронили нашу країну від агресора, захищаючи суверенітет та територіальну цілісність України. Як вважають науковці, що «розглядаючи даний вид кримінального правопорушення треба звертати увагу на обґрунтованість криміналізації дії, зазначених у ст. 297 КК, зважаючи при цьому на історичну усталеність уявлень про аморальність й протиправність діянь, пов'язаних з наругою над тілами померлих та місцями їхнього поховання, та на відповідність такої діяльності основним підставам криміналізації» [11, с. 34–37].

Кримінально-правовий аналіз складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України потребує з'ясування об'єктивних та суб'єктивних ознак цього діяння, знайденні проблем при кваліфікації та винесені вироків. За статистикою Офісу Генерального прокурора в Україні було обліковано кримінальних правопорушень, передбачених ст. 297 КК України у 2022 році – 487, у 2023 році – 356, у 2024 році – 376. [9] За ці звітні періоди було винесено вироків по цьому ж кримінальному правопорушенню у такому розрізі: у 2022 році – 76, у 2023 році – 77, у 2024 році – 58. [10] Якщо порівнювати із зареєстрованими такими кримінальними правопорушеннями за попередні роки, то їх кількість зменшилася, але і змінилися мотиви вчиненого діяння. Насамперед, необхідно звернути увагу, що змінилася мотивація та ставлення людей до суспільства, до моральних цінностей, у зв'язку із зміною обстановки на території України, а саме вторгненням агресора, введенням воєнного стану, участь у бойових діях, загибеллю воїнів.

Об'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст.297 КК України виступають суспільні відносини, які пов'язані із моральними засадами, які повинні забезпечуватися державою, з метою виховання та дотримання серед членів суспільства поваги до померлих, місць поховання, пам'ятників, братських могил та інших місць, які пов'язані із ставленням до померлих. У разі вчинення таких діянь суспільна безпека, а саме шкода яка заподіюється стосується рідних, близьких померлої особи, пам'яті про неї, що порушує моральні цінності в суспільстві. Відповідно, рідні, близькі особи мають право бути визнані потерпілими від вчинення такого правопорушення і вимагати відшкодування матеріальних збитків. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про поховання та похоронну справу» у разі «осквернення могил, місць родинного поховання, навмисного руйнування чи викрадення колумбарних ніш, намогильних споруд та склепів відшкодування матеріальних збитків здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету з наступним їх відшкодуванням за рахунок винних осіб згідно із законом» [8]. Судова практика показує, що потерпілі особи подають позови і на відшкодування моральної шкоди. Вироки судів демонструють задоволення таких позовів, але розмір відшкодування моральної шкоди, зазвичай, є частковим від вказаної суми (Вирок Вишницького районного суду Чернівецької області від 30 грудня 2024 року Справа № 713/463/24) [3].

Ст. 297 КК України передбачає обов'язковою ознакою предмет складу кримінального правопорушення. Тому таке правопорушення є предметним, оскільки в диспозиції статті вказується перелік речей матеріального світу, яким може бути заподіяна шкода. Відповідно до ч. 1 ст. 297 КК України такими предметами є: «могила, інше місцем поховання, тіло (останки, прах) померлого, урна з прахом померлого, предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого» [6]. Диспозиція ч. 1 ст. 297 КК України є бланкетною, оскільки для визначення того чи іншого терміну необхідно звернутись до Закону України «Про поховання та похоронну справу». Стаття 2 цього Закону визначає терміни, зокрема, які є предметами наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Необхідно зазначити, що такий перелік є більш ширшим, деталізованим, ніж той, що зазначений в кримінальному законодавстві. Наприклад, під місцем поховання, розуміють кладовище, крематорій, колумбарій або іншу будівлю чи споруду, призначену для орга-

нізації поховання померлих. Визначено, що до місця поховання відносять склеп, що є підземною або заглибленою в землю капітальну споруду, призначену для поховання, в межах місця поховання, відведеного у встановленому порядку, а також кенотаф, що є символічною меморіальною спорудою, споруджену для збереження родинної та суспільної пам'яті про померлого на місці, де відсутнє тіло (останки, прах) померлого [8].

До предмету вказаного кримінального правопорушення відносять урну з прахом. Серед науковців виникають дискусії, що слід розуміти під урною з прахом, чи повинна це бути саме ємність, яка продається в спеціальних установах, які надають ритуальні послуги чи будь який предмет, до якого можна розмістити прах померлого. Відповідно, до с. 2 ЗУ «Про поховання та похоронну справу» урною з прахом визначають ємність, призначену для збереження праху померлого, тобто це будь яка ємність в якій можна розмістити та зберігати прах померлого [8]. На нашу думку, для кваліфікації кримінального правопорушення та встановлення обов'язкової ознаки предмету, а саме урни з прахом померлого, необхідно встановити чи знав правопорушник, що це за ємність. Відповідно, на підставі суб'єктивного ставлення і бажання саме заподіяти шкоду урни з прахом померлого можна визнавати будь яку ємність в яку поміщено прах померлого.

В ч. 2 ст. 297 КК України предметом кримінального правопорушення можуть бути «братська могила чи могила Невідомого солдата, пам'ятник, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни – радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті». Характеризуючи предмет, який визначений в ч. 2 ст. 297 КК України необхідно визнати, що це пам'ятники, які історично пов'язані із похованням або визнанням героїв, які боролися за суверенітет та територіальну цілісність України. Саме пам'ять про них, про їх героїчні вчинки потребують пам'яті, захисту та шанобливого ставлення українського суспільства до осіб, які віддали життя, свободу, пожертвували своїми правами заради незалежності України [6].

Об'єктивна сторона аналізованого складу кримінального правопорушення різниться за диспозиціями ч.1 та ч. 2 ст. 297 КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 297 КК України такими діяннями є: «1) наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, 2) незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого» [6].

Вчинення наруги як діяння може проявлятися у різний спосіб, зокрема пошкодження могили, замальовування фото, написи, обливання брудом, викопування останків, знищення предметів, що знаходяться на місця поховання, розбивання урни з прахом, викопування тіла, його розчленування тощо. Наприклад, особа була засуджена за ч. 1 ст. 297 КК України, за те що

вона вчинила наругу над могилою, саме бетонною сумішшю замазала портрети померлих, які були зображені на пам'ятниках-стелах та шляхом накладання бетонної суміші пошкодила ще і квітники даних пам'ятників (Вирок Овідіопольського районного суду Одеської області 09 липня 2024 року Справа № 509/3826/24) [4]

Діяння, що передбачає незаконне заволодіння предметами передбаченими ч.1 ст. 297 КК України проявляються у незаконному та протиправному їх вилученні та привласненні. Такі суспільно небезпечні дії проявляються у незаконному заволодінні тілом, прахом, урною, викраденням огорож, могильних плит, хрестів, ваз, квіти, лампадок, які є на могилі і оберненням їх на свою користь. Спірним є питання кваліфікації таких діянь, оскільки ч. 3 ст. 297 КК України теж містить таке діяння як незаконне заволодіння предметами, але з корисливих мотивів. Останній передбачає, що особа вчиняючи таке діяння повинна отримати матеріальну користь від вилучених предметів з метою їх подальшого продажу або вимагання коштів від близьких осіб. Не погоджуємось із кваліфікацією та рішенням Бучацького районного суду Тернопільської області, який виніс вирок за ч. 3 ст. 29 КК України, особі, яка забрала штучні квіти із могили для власного користування, тому недоцільним було вказувати на корисливий мотив [2].

Відповідно до кримінального законодавства суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України є загальний суб'єкт, фізична, осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Хоча, спірним є питання щодо відповідальності особи, яка вчиняє діяння передбачені ч.1 та ч. 2 ст. 297 КК України з корисливих мотивів. Оскільки особа незаконно заволодіваючи предметами з корисливим мотивом, які знаходяться на (в) могилі, на тілі померлого вчиняє так звану крадіжку, з метою подальшої реалізації таких предметів або з метою отримання викупу з вказаних речі. Це стосується і вчинення вказаних суспільно небезпечних діянь з хуліганських мотивів, які пов'язані з демонстрацією зневаги до загальнолюдських норм, ставлення до померлих та місць їх поховання. Тому вважаємо, що за ч. 3 ст. 297 КК України кримінальна відповідальність повинна наставати з чотирнадцятирічного віку.

Суб'єктивна сторона наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого характеризується усвідомленням особи вчинення посягання щодо могили, місця поховання, братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни. При цьому особа вчиняючи таке діяння, усвідомлює аморальність вчинків, завдає страждання рідним і при цьому нехтує моральними правилами суспільства щодо пам'яті померлих, тобто діє з прямим умислом.

Суб'єктивне ставлення до вчиненого діяння у кожного правопорушника може бути різним, наприклад, неповага до померлого, осквернення або пошкодження могил, пам'ятників. Але однією із кваліфікуючих ознак відповідно до ч. 3 ст. 297 КК України є вчинення наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом людини з корисливих або хуліганських мотивів. Особа, яка вчиняє таке діяння може керуватися різними мотивами та мати мету, посягаючи на відповідні предмети, але при цьому шкода буде заподіюватись суспільним відносинам моральності. Наприклад, Н. Горб виокремлює такі мотиви вчинення кримінального правопорушення передбаче-

ного ст. 297 КК України: корисливий, хуліганський, ідеологічний, помста [5, с. 47–50].

В Проекті Кримінального кодексу України розробниками передбачено окрему Книгу 7 «Кримінальні правопорушення проти суспільства», в якій передбачено Розділ 7.6. «Кримінальні правопорушення проти моральності та культурної спадщини». Відповідно, передбачається також захист суспільних відносин, які пов'язані з моральними традиціями та відповідного ставлення із померлими. Стаття 7.6.8. Проекту передбачає кримінальну відповідальність за «Наругу над померлою людиною особи, яка: 1) осквернила тіло (останки, прах) померлої людини, 2) незаконно розкопала могилу чи здійснила доступ до місця поховання, 3) незаконно заволоділа тілом (останками, прахом) померлої людини або розчленувала його, 4) незаконно заволоділа предметом, який перебуває в могилі, іншому місці поховання чи на тілі (останках, праху) померлої людини, 5) незаконно знищила або пошкодила місце поховання померлої людини чи місце пам'яті або 6) осквернила місце поховання померлої людини чи місце пам'яті, – вчинила злочин 3 ступеня» [7].

Висновки. Отже, національне кримінальне законодавство охороняє не лише інтереси держави, права та свободи людини, але і дбає про моральні засади суспільства, передбачаючи кримінальну відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Моральна шкода в першу чергу заподіюється рідним померлого, а в разі вчинення наруги над пам'ятниками, братськими могилами споруджених на честь героїв, які захищали суверенітет та територіальну цілісність України відображає нешанобливе ставлення суспільства до таких осіб, які віддали своє життя за свободу та права людей. Тому криміналізація таких аморальних й протиправних діянь, пов'язаних з наругою над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого є необхідною на сьогодні і потребує більш ретельного вживання заходів для попередження вчинення таких правопорушень.

Література:

1. Базелюк В., Коваленко С. Відмежування незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини від суміжних складів злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. 2020. С. 215-220.
2. Бучацького районного суду Тернопільської області від 6 липня 2025 року Справа № 595/1077/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120385685> (дата звернення 20.01.2025).
3. Вирок Вишницького районного суду Чернівецької області від 30 грудня 2024 року Справа № 713/463/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124138863> (дата звернення 20.01.2025).
4. Вирок Овідіопольського районного суду Одеської області 09 липня 2024 року Справа № 509/3826/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120261430> (дата звернення 20.01.2025).
5. Горб Н. О. Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2005. 240 с.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 15.01.2025).
7. Проект Кримінального кодексу України станом на 1.08.2024 року URL: <https://surl.li/kshbif> (дата звернення 27.01.2025).
8. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10.07. 2003 № 1102-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text> (дата звернення 15.01.2025).

9. Статистика Офісу Генерального прокурора 2022-204 роки. URL: <https://surl.li/wmpukz> (дата звернення 20.01.2025).
10. Судовий реєстр 2022-2024 років URL: <https://reestr.court.gov.ua/Page/4> (дата звернення 20.01.2025).
11. Хашев В.Г., Мазенко Н. Щодо доцільності дослідження кримінально-правових проблем наруги над могилою. Матеріали II Всеукраїнської науково практичної конференції Донецького державного університету Внутрішніх справ 31 березня 2017 р. С. 34-37.
12. Юсупов В.В. Криміналістична характеристика наруги над могилою: аналіз елементів. *Форум права*. № 2 2008. С. 507-512.

Yushchik O. Criminal law aspects of liability for desecration of a grave, other burial place or the body of the deceased person

Summary. The article is devoted to the criminal law issues of liability for desecration of a grave, other burial place or the body of the deceased. The author describes the elements of the criminal offence under Article 297 of the Criminal Code of Ukraine. A statistical analysis of the registered proceedings of the Office of the Prosecutor General under Article 297 of the Criminal Code of Ukraine for 2022–2024 is made, and the analysis of court decisions for 2022–2024 is also carried out. The object of the criminal offence under Article 297 of the Criminal Code of Ukraine is social relations related to the moral principles that should be ensured by the state in order to foster and maintain respect for the dead, burial places, monuments, mass graves and other places related to the treatment of the dead among members of society.

It is established that the criminal offence under Art. 297 of the CC of Ukraine provides for the subject matter of a criminal offence as a mandatory feature, therefore such an offence is

substantive, since the article's disposition specifies the list of things of the material world which may be harmed.

The author examines the objective features of a criminal offence and establishes that there is a difference between the dispositions of Part 1 and Part 2 of Article 297 of the CC of Ukraine. The act of unlawful seizure of objects under Part 1 of Article 297 of the Criminal Code of Ukraine is manifested in their illegal and unlawful seizure and misappropriation. Such socially dangerous actions are manifested in the illegal seizure of the body, ashes, urn, theft of things on the grave and turning them to one's own advantage. The question of qualification of such acts is controversial, since Part 3 of Article 297 of the Criminal Code of Ukraine also contains such an act as unlawful seizure of objects, but for mercenary reasons. The author proposes to introduce criminal liability from the age of fourteen for committing desecration of a grave, other burial place or the body of the deceased for mercenary and hooligan motives. The subjective side of the offence is characterised by direct intent and the person committing such an act is aware of the immorality of the actions, causes suffering to the relatives and at the same time neglects the moral rules of society regarding the memory of the dead, i.e. acts with direct intent.

The author makes a generalised conclusion that criminalisation of such immoral and unlawful acts related to desecration of a grave, other burial place or the body of the deceased is necessary today and requires more thorough measures to prevent the commission of such offences.

Key words: morality, desecration of the grave, desecration, destruction, unlawful taking possession of the body, remains, ashes, urn, grave, burial place.